

3. Teori, metod och material

3.1. Inledning

I det här kapitlet diskuterar jag grundläggande teoretiska och metodiska frågor för mitt arbete, presenterar materialet för undersökningen och motiverar sammansättningen av korpusen. Olika avgöranden i detaljfrågor diskuteras dock inte här utan i samband med att de aktuella delundersökningarna redovisas.

Diskussionen om sammansättningen och behandlingen av materialet samt värderingen av det är relativt fyllig. Anledningarna är två. Den första är den ”öppna” karaktären hos juridiken som ämnesområde, då i stort sett alla förhållanden i ett samhälle kan komma att regleras med hjälp av rättsregler (jfr t.ex. Hydén 1996:9, 12–25). Mitt material måste således vara tillräckligt omfattande för att ge en så rättvisande bild som möjligt av den lexikala utvecklingen inom området. Samtidigt får det inte vara alltför vittomfattande, då juridikens egenart kan riskera att suddas ut i förhållande till ekonomi, statskunskap, administration med flera närliggande områden (jfr Mattila 2000:285). Den andra anledningen är att lexikala förhållanden inom olika fackspråk kan studeras utifrån sekundärkällor – i form av allmänordböcker och fackordböcker – samt utifrån olika primärkällor. Fördelar och nackdelar med olika källor måste diskuteras och valet av material för studien motiveras.

3.2. Ordförråd och ordböcker

Varje ordbok är självfallet en spegling av en del av det totala ordförrådet i ett visst samhälle vid en viss given tidpunkt (jfr t.ex. Lundbladh 1996: 99f.; Pilke 2000:33). Sven Lange (2001:1) konstaterar följande i fråga om *Nationalencyklopedins ordbok*:

En ordbok, representativ och heltäckande för hela perioden [1800–2000], existerar inte idag och kommer förmodligen heller aldrig att se dagens ljus.

En urvalsprocess sker alltid, och detta oavsett om det är fråga om allmänordböcker eller fackordböcker (se t.ex. Svensén 1987:28–46).

Urvalsprocessen är givetvis påverkad av praktiska omständigheter som tillgången på och urvalet av källmaterial för excerpering, tillgången på personal för olika arbetsuppgifter, tillgången på tekniska hjälpmedel osv. (jfr t.ex. Pilke 2000:33). Men bakom urvalsprocessen finns också frågan om *lexikalisering*, dvs. ”Vad menas med att ett ord är lexikaliserat, eller att en viss betydelse av ett ord är lexikaliserad?” (Malmgren 2000:18). Det är fråga om när ett ord eller en betydelse ”föds” men också när ett ord eller en betydelse ”dör”.¹ I anslutning till Svanlund (2002:41) avser jag med begreppet ’lexikalisering’ sådana ”processer som förvandlar vissa [språkliga] uttryck till etablerade lexikonenheter”. För enkelhetens skull talar jag i detta avsnitt om *ord*, även om den lexikala enheten kan vara större än ett textord, avgränsat med spatier i skrift (jfr avsnitt 1.2 ovan).²

Studier av lexikonet och den lexikala utvecklingen innebär därmed att forskaren undersöker ett utsnitt av verkligheten i ett givet samhälle vid en given tidpunkt. Detta framgår mycket tydligt i fråga om juridiskt fackspråk och juridiskt ordförråd. Tillsammans med jordbruk, fiske, olika hantverk samt religion är juridik ett av de ämnesområden där fackspråk tidigt utvecklas i olika samhällen (jfr HSK 14.1 1998, avsnitt IV och XIV; Fluck 1996:27; Thors 1957). Situationen beskrivs av Laurén (1993:43) på följande vis, även om denne inskränker begreppet ’juridiskt fackspråk’ till *lagspråk*:

Lagspråket är speciellt som fackspråk genom att det har hög ålder. Det är naturligt att det växer fram ett lagspråk i ett mycket tidigt skede i varje samhälle. Lagar behövs för att reglera umgänget mellan samhällsmedlemmarna.

Trots den långa traditionen kommer jag dock inte att beakta förhållanden i svenskt juridiskt fackspråk före 1800, vilket skiljer undersökningen från t.ex. den undersökning av termer i texter från olika fackområden som redovisas i Laurén (1993:105–120). Orsaken till mitt beslut är att ORDAT-projektet uttryckligen skall studera det svenska ordförrådets utveckling mellan 1800 och 2000.

¹ Se Mårtensson (1988:108f.), Duekilde (1994:58f.) och Jonsson (2002:85–89) samt Edlund & Hene (1992:115ff.), där de båda sistnämnda forskarna diskuterar lexikala förändringar såsom *ordtillägg* och *ordförluster*. En grundlig diskussion av begreppet ’lexikalisering’ återfinns i Rogström (1998:203–210 med anförd litteratur) och i Svanlund (2002 med anförd litteratur).

² Se t.ex. Landqvist (2000:125ff. med anförd litteratur) om begreppet ’ord’.

Ordböcker ger många olika uppgifter om de ord som förtecknas, bland annat ofta om deras historia och bruklighet. Allmänspråkliga ordböcker som *Svenska Akademiens ordbok* och *Nationalencyklopedins ordbok* ger ofta uppgifter om första belägg för uppslagsorden. Men här finns givetvis ett mått av osäkerhet, då det inte alltid är klarlagt huruvida ordboksredaktörerna har haft tillgång till den absolut första källa där det språkliga uttrycket i fråga uppträder. Denna osäkerhet formulerar Ilse Cantell och Nina Martola (1996:213) på följande sätt:

Ett ord kan ju ha förekommit tidigare i texter som inte bevarats till eftervärlden eller det kan ha förekommit i texter som inte har excerperats.

Till detta kan läggas att ett ord kan ha uppträtt i tal innan det skrevs ner (se t.ex. Edlund & Hene 1992:43). Situationen är sällan så enkel som när *bil* introducerades i danskan 1901 genom en pristävling för att namnge den då nya företeelsen (se Duekilde 1994:58f.).¹ Liknande situationer kan dock förekomma också inom olika ämnesområden. Ett exempel inom juridikens område är *fraktförare* av tyskans *Frachtführer*, som introduceras i svenskan genom Hjalmar Hammarskjölds avhandling *Om fraktaftalet och dess viktigaste rättsföljder* från 1886 (se Sundell 1987:215). Det första belägget i *Svenska Akademiens ordbok* är hämtat från denna, även om ingenting sägs om den tyska förebilden: "Fraktförare (är) den, som genom ett arbetsbeting åtager sig en saks transport och vård" (F 1280).²

Speciellt för juridikens område är att termer eller betydelser hos termer kan introduceras genom författningstexter eller andra texter i tal eller skrift med rättslig verkan, t.ex. domstolsutslag (jfr Tiersma 1999:109). Trots detta kan det i vissa fall vara svårt att med säkerhet avgöra när en viss term eller betydelsen hos en sådan lexikaliseras i ett visst språk.

Ett exempel är sammansättningen *brottsbalk*. Den nu gällande svenska Brottsbalken utfärdades 1962 och trädde i kraft den 1 januari 1965 (se Inger 1988:309). *Nationalencyklopedins ordbok* lämnar språkprovet "[brottsbalk]en trädde i kraft 1965 och ersatte då bland annat strafflag-

¹ Enligt Skautrup (1968:242) introducerades *bil* utifrån *automobil* i danskan 1902.

² Juristen Jan-Olof Sundell (1987:215) hänvisar dock inte till SAOB utan säger att "[s]å vitt det kunnat utläsas av litteraturen var Hammarskjöld den förste som använde denna term, som utgör en lätt försvenskning av den tyska juridiska termen". I två av de fyra fackordböcker som ingår i mitt material upptas **FRAKTFÖRARE** som uppslagsord. Lite oväntat görs detta i de två nyaste ordböckerna (*Norstedts Juridiska Ordbok* 1998, *Juridikens begrepp* 2000) men inte i de två äldre (*Juridikens termer* 1958, *Juridikens termer* 1992).

en” och meddelar att *brottsbalk* har funnits i svenskan ”sedan 1964”. Den elektroniska versionen, *Svensk ordbok* (f.d. NEO) utgiven av Svenska akademien, meddelar däremot att *brottsbalk* har sitt första belägg 1962. Ur ett språkvetenskapligt perspektiv är det mera rimligt att säga att sammansättningen *brottsbalk* lexikaliseras i svenskan när förslaget till brottsbalk utfärdas 1962 i stället för när lagen träder i kraft 1965.

Av detta resonemang följer att alla uppgifter om första belägg, liksom etymologiska upplysningar, måste betraktas med en viss försiktighet (jfr t.ex. Stålhammar 2002:6f.). Samtidigt måste jag, utom i de fall då det finns sakliga grunder för att ifrågasätta uppgifterna, godta dem, då jag självfallet inte har möjligheter att ensam göra motsvarande arbete som respektive ordboksredaktion har gjort.

På samma sätt som uppgifter om första belägg kan vara vilseledande, kan uppgifter om ords bruklighet vara det. Särskilt bruklighetsuppgifter i *Svenska Akademiens ordbok* kan avspegla en annan tids förhållanden, och ett ord eller en betydelsen hos ett ord kan vara ”död” i vår tid:

Ett ”numera föga br.” kan vara ett omdöme om ordet i en av dess betydelser för 100 år sedan. Nu kanske ordet inte längre ingår i vårt ordförråd och borde ha dödförklarats. (Lundbladh 1996:100)¹

Men även det motsatta förhållandet kan förekomma. Ord eller betydelser som bedöms vara ”döda” vid färdigställandet av en ordboksartikel eller en ordbok kan ”återuppstå” med en identisk eller modifierad betydelse.²

Ett exempel är substantivet *kognition* som i *Svenska Akademiens ordbok* är märkt med korstecken, ”som innebär att ordet nu inte längre används i den beskrivna betydelsen” (Lundbladh 1992:17). De angivna betydelserna av *kognition* är ’kunskap, kännedom’ med första belägg 1662 och ’efterforskning, undersökning; särsk.: rättslig undersökning’ med första belägg 1648. Sista belägg för båda betydelserna är 1904, och artikeln färdigställdes 1936 (K 1797). I *Nationalencyklopedins ordbok* upptas *kognition* med betydelsebeskrivningen ’sammanfattning av de intellektuella funktionerna såsom tänkande, varseblivning. minne m.m.’

¹ Detta gäller självfallet särskilt de tidigare banden av ordboken.

² Sven Lange (2002:12 med anförd litteratur) konstaterar att ord egentligen inte dör utan de faller i glömska. Detta kan de göra de under förutsättning att ”talaren medvetet eller omedvetet bedömer dem som mindre kommunikativt framgångsrika”. Edlund & Hene (1992:117) talar om *ordförluster*, dvs. ord som slutar att användas och därmed inte längre är (omedelbart) tillgängliga för språkbrukarna i ett visst språksamfund.

(NEO 2). Liksom i SAOB anges första belägg till 1662 och då just med betydelsen 'kunskap'. I NEO finns dessutom adjektivet *kognitiv* som uppslagsord med första belägg 1954, medan 1950 anges i den motsvarande databasen *Svensk ordbok* (f.d. NEO) *utgiven av Svenska Akademien*.

En form av "officiell dödförklaring" av ord kan förändringar i urvalet av uppslagsord i *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL) sägas antyda (jfr Mårtensson 1988:109f.; Liljestrand 1993:11). I den tolfte och senaste upplagan från 1998 har ett antal uppslagsord från den elfte tagits bort och cirka 5.000 har kommit till. Exempel på utmönstrade ord är *kaffesurr* (*kaffesurrogat*), *merbemälde* och *gästgiverska* (se Gellerstam 1998). Men sådana ord är självfallet fortfarande möjliga att använda i vissa kontexter, t.ex. av skönlitterära författare som vill skapa en viss tidsatmosfär. Utmönstringen av orden ur SAOL avlägsnar dem därför knappast ur svenska språket.

Juridiska termer, men knappast ord och fraser som förekommer också utanför juridiska kontexter, är dock ett specialfall genom att termerna eller betydelser hos dem officiellt kan upphöra att gälla. Eventuellt ersätts de utmönstrade termerna med nya (se Tiersma 1999:98; Mattila 2002a:178f.).

Ett exempel på en svensk "dödad" juridisk term är *påföljd* i den betydelse som *Svenska Akademiens ordbok* sammanfattar som "av vissa brott, innebärande förlust av o. obehörighet för ämbeten o. allmänna befattningar, förlust av politisk o. kommunal rösträtt m. m. [...]" (P 2767). Denna betydelse gällde mellan 1918 och 1936 enligt den dåvarande strafflagen, som utfärdades 1864 (se Inger 1988:242–245 om denna). Men bokstavsföljden *påföljd* kan sägas ha "återuppstått" som juridisk fackterm efter det att redaktionen av den aktuella artikeln i SAOB avslutades 1955. Den alltså gällande Brottsbalken utfärdades 1962, och där används termen *påföljd* som en hyperonym till *straff* (böter, fängelse) och *övrig påföljd* (villkorlig dom, skyddstillsyn, överlämnande till särskild vård; se Landqvist 1997:37ff.).

Det är en självklarhet att språk förändras över tid. Förändringarna kan vara medvetna eller omedvetna, kan gälla olika nivåer i språkssystemet och kan ha olika orsaker (se t.ex. Aitchison 1992:4, 49f., 105–123). Förändringar på den lexikala nivån beror ofta på språkbrukarnas behov: ord slutar användas, ord kommer till och ord får ändrade betydelser (se Aitchison 1992:117f.). Frågan är hur förändringar i ordförrådet kan förklaras.

Inom ORDAT-projektet accepteras såväl inomspråkliga som utomspråkliga förklaringar till lexikala förändringar. Projektets allmänna

teoriram är hämtad från Ulf Telemans modell om språkförändringar, förändringar i kommunikationsmönster och samhällsförändringar, som den läggs fram i Teleman (1985). Möjligen är relationen samhällsförändringar > språkförändringar mera relevant än språkförändringar > kommunikationsförändringar > samhällsförändringar (se Malmgren 2000:18). För min undersökning är rättsutvecklingen som en del av samhällsutvecklingen central (jfr t.ex. Inger 1988:11). Rättsutvecklingen kommer till synes i lagstiftningen i ett visst samhälle och i rättskulturen i stort. Exempelvis präglas den svenska rättskulturen under senare delen av 1800-talet i mycket av rättsutvecklingen i Tyskland, medan den under senare delen av 1900-talet påverkas av den anglo-amerikanska rättskulturen (jfr avsnitt 2.6 ovan).

Av ovanstående följer att de resultat som framläggs i det följande visar mer eller mindre klara tendenser i ett svenskt juridiskt ordförråd under de senaste två hundra åren. De kan inte sägas visa den enda och oomtvistade sanningen om förhållandena vid olika tidpunkter och om utvecklingen under hela perioden. Trots dessa reservationer bör undersökningen kunna ge värdefulla resultat, då den saknar tidigare motsvarigheter nationellt (och möjligen internationellt; jfr avsnitt 2.3 och 2.5 ovan). Anledningen till avsaknaden av tidigare undersökningar är knappast bristande intresse för området utan det faktum att möjligheterna att använda stora, elektroniskt sökbara, lexikala material inte tidigare har funnits (jfr Malmgren 2000:21).

3.3. Studier av juridiskt fackspråk utifrån allmänordböcker, fackordböcker och rättskällor

Liksom för ORDAT-projektet som helhet är *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB) med den tillhörande databasen *Om svar anhålles* (OSA) den viktigaste (sekundär)källan för min undersökning (jfr Malmgren 2000:21). Denna kompletteras i mitt fall av *Nationalencyklopedins ordbok* (NEO) med databasen SO-databasen (f.d. NEO-databasen), *Svensk ordbok* (f.d. NEO) utgiven av Svenska Akademien, som för närvarande är tillgänglig i ett intranät vid Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet. Däremot har jag inte utnyttjat SAOS, dvs. SAOB:s excerptsamling, eftersom möjligheterna att systematiskt söka och finna termer, ord och fraser inom juridikens område är små (jfr Stålhammar 2001:8f. om sökningar i SAOS på tryck- och typ-). Inte heller har jag använt CD-rom-versionen av NEO.

I den fortsatta framställningen omtalas ordböckerna/databaserna van-

ligen med förkortningsparen *SAOB/OSA* och *NEO/SO*. Om jag däremot avser de tryckta ordböckerna respektive databaserna, används de enkla förkortningarna *SAOB* och *NEO* respektive *OSA* och *SO*. Hänvisningar till artiklar i *SAOB/OSA* görs på sedvanligt sätt med bokstav plus spalt i den tryckta ordboken, medan hänvisningar till *NEO/SO* görs med ”NEO 1, NEO 2, NEO 3”.

För ORDAT-projektet som helhet är de båda nyordsböckerna *Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal* (1986, NYORD 1) och *Nyordsboken. Med 2 000 nya ord in i 2000-talet* (2000, NYORD 2) en viktig källa för att studera det svenska ordförrådet 1945–1999 (se Malmgren 2000:21). För min undersökning är de dock mindre betydelsefulla och jag har avstått att exciperera dem, då en sådan excipering knappast är mödan värd.

Nyordsböckerna är inte fackordböcker, även om de innehåller uppslagsord som kan sägas ha en juridisk anknytning (jfr NYORD 1, s. 4; NYORD 2, s. 5). Två exempel på uppslagsord som inte finns i *SAOB/OSA* eller *NEO/SO* är **FÖRSÄKRINGSDOMSTOLEN** och **EG-HARMONISERING** (NYORD 1; NYORD 2). Andra uppslagsord i de båda ordböckerna finns med också i *NEO/SO* och fångas upp vid sökningar i databasen, t.ex. **MEDBORGARVITTNE** (NYORD 1; NEO 1). Åter andra uppslagsord finns i ordboken/databasen, men saknar märkning om tillhörighet till juridikens ämnesområde, och de fångas därmed inte upp vid sökningar. Detta gäller bland annat **VÄRSTING**, som enligt *NEO/SO* har två specialbetydelser, varav den ena är ’svårbehandlad ungdomsbrottsling’ (NYORD 2; NEO 3).

SAOB/OSA och *NEO/SO* är allmänspråkliga ordböcker med inslag av juridiskt fackspråk i form av definierade termer samt ord och fraser med en mer eller mindre exklusiv juridisk förankring. Allmänordböcker är producerade av språkvetare för språkbrukare i allmänhet och deras behov. Uppslagsorden får en språkvetenskaplig beskrivning med uppgifter om uttal och stavning, etymologier, första belägg m.m. Givetvis ger också allmänordböcker en definition av betydelsen hos uppslagsord, men denna kanske inte är så detaljerad och avgränsad som en fackman inom det aktuella området kräver (jfr Vatvedt Fjeld 1992:211). Ur fackmannens perspektiv är urvalet av fackord mer eller mindre slumpmässigt och osystematiskt. De juridiska fackord som förekommer i allmänordböcker är antingen förhållandevis vanliga i allmänspråket eller har blivit flertydiga genom s.k. [juridisk] *neosemantisering*. Ruth Vatvedt Fjeld beskriver processen på följande sätt, och den illustreras här med *semester* som ordet definieras i en juridisk fackordbok:

Det [neosemantisering] skjer som regel enten ved at allmennspråklige uttrykk får et avgrenset faglig innhold, eller ved at gamle juridiske termer får et nytt innhold. Det kan også være at termer fra andre fag benyttes i juridisk sammenheng og på den måten får en egen juridisk definisjon og dermed blir en juridisk term. (Vatvedt Fjeld 1992:213)¹

Semester, ledighet från arbetet för rekreation med bibehållande av lön. (Bergström et al. 1992:151)

Som framgår av avsnitt 1.3 ovan har jag valt att komplettera mitt delmaterial utifrån allmänordböckerna SAOB/OSA och NEO/SO med ett delmaterial utifrån fackordböcker.² Juridiska ordböcker förekommer under hela den aktuella perioden, såväl monolingvala som bilingvala, och i det senare fallet är svenska alltid ett av språken i fråga (se Bergenholtz & Tarp 1994a:44–49 för definitioner av 'monolingval' och 'bilingval'). Ordböckerna är av varierande omfång, har utkommit i fler eller färre upplagor, vänder sig mer eller mindre uttalat till fackmän alternativt lekmän och ger mer eller mindre fylliga uppgifter om de förtecknade uppslagsorden.

Som exempel på en enspråkig juridisk fackordbok från 1800-talet kan nämnas *Lag-Lexikon eller Förklaring öfver de i vår Allmänna Lag och Författningar brukade ordasätt och Termer, i Alfabetisk ordning* (1823), som kan räknas "till lekmannajuridiken [...]". I ordboken behandlas orden på A–L på sammanlagt 81 sidor medan "slutet av alfabetet klaras av på omkring tolv sidor" (Björne 1998:199).³ Som exempel på monolingvala juridiska fackordböcker från den senare delen av 1900-talet kan nämnas Bergstrand et al., *Juridikens termer* (1992, 8 uppl.), Martinger, *Norstedts Juridiska Ordbok* (1998, 4 uppl.), Melin, *Juridikens begrepp* (2000) samt Rembe & Eklund, *Juridiska ord och begrepp* (1998).

¹ Resonemang som liknar Vatvedt Fjelds återfinns också hos Ludger Hoffmann (1998:527) och Mattila (2002a:143) även om de båda senare forskarna inte introducerar någon term som motsvarar Vatvedt Fjelds *neosemantisering*. Juristen Stig Strömholm (1988:50) talar för sin del om att "ett och samma i vardagsspråket förekommande uttryck vid sidan av sin vaga och ev. mångtydiga vardagsspråkliga innebörd kommit att få en *juridisk-teknisk* innebörd" (kursiv stil i originalet).

² Termen *fackordbok* är flertydig, då den kan beteckna ordböcker som fokuserar på språklig information, på encyklopedisk information eller på såväl språklig som encyklopedisk information (se Bergenholtz 1996:745). Jag har inte gjort någon klassificering av fackordböckerna i mitt material ur detta perspektiv, eftersom det inte är nödvändigt för undersökningen. Se vidare Bergenholtz (1996 med anförd litteratur) om klassificering av ordböcker i ett facklexikografiskt sammanhang.

³ Se vidare Björne (2002:167f.) om "Juridiska hjälpedor m.m." i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet.

Fackordböcker är vanligen producerade av fackmän på det aktuella området, eventuellt med bistånd från språkvetare. Uppslagsorden får en mer eller mindre utförlig språkvetenskaplig beskrivning med uppgifter om uttal, stavning, böjning m.m., men de får knappast uppgifter om första belägg och etymologi, även om uppgifter om ursprungsspråk kan lämnas (jfr Laurén, Myking & Picht 1997, kapitel 7; Törnqvist 1998: 112f.; Pilke 2000:33). Det centrala i beskrivningen får sägas vara definitionen av uppslagsorden. Definitionen av varje uppslagsord skall vara klar och entydig, och gränsdragningen gentemot angränsande termer, ord och fraser skall så långt som möjligt vara helt klar (jfr t.ex. Bergström et al. 1992:3; Melin 2000:5). Med ett undantag är urvalet av uppslagsord i juridiska fackordböcker mer eller mindre avhängigt av redaktörernas preferenser. Undantaget är ord och fraser från den romerska rätten som får sägas vara ett obligatoriskt inslag (se Vatvedt Fjeld 1992: 215).¹

Mitt delmaterial med fackordböcker består av fyra monolingvala juridiska ordböcker.² Dessa bör kunna ge en någorlunda rättvisande bild av det svenska ordförråd som är aktuellt bland fackmän på juridikens område under den andra halvan av 1900-talet. Fackordböckerna bör dessutom ge intressanta jämförelsemöjligheter med resultaten från SAOB/OSA och NEO/SO (se avsnitt 1.3 ovan).

Tre av de fyra ordböckerna är utgivna under 1900-talets sista decennium: Bergström et al., *Juridikens termer* (1992, 8 uppl.), Martinger, *Norstedts Juridiska Ordbok* (1998, 4 uppl.), och Melin, *Juridikens begrepp* (2000). De tre är de till omfånget största monolingvala ordböckerna från detta decennium, medan den fjärde är den första upplagan av *Juridikens termer* (Eek et al. 1958).³ Genom att utnyttja två upplagor av samma ordbok får jag dessutom möjligheter att i någon mån iakttä och belägga eventuella skillnader mellan ett juridiskt ordförråd på 1950-talet och ett

¹ Se Mattila (2000), särskilt s. 270ff. och 302–305, om s.k. *juristlatin*, dvs. latinska (ettords)termer och fraser i dagens juridiska texter skrivna på andra språk än latin. Björne (1995:378) talar i sin beskrivning av uppkomsten av en juridisk terminologi på danska och svenska under 1600- och 1700-talet om s.k. *kökslatin*: ”Senast i detta skede, då man vände sig till en icke latinkunnig publik, behövde man i allt högre grad också inhemska begrepp, även om det juridiska kökslatinet är en levande verklighet än i dag.”

² Uppslagsorden i de fyra fackordböckerna har snabbt och säkert skrivits in av doktorand Maia Andréasson, Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet. Härigenom har en mindre, elektroniskt sökbar korpus skapats. Se Pilke (2000: 31) om benämningarna *ordlista* och (*fack*)*ordbok*.

³ Bergström et al. (1992) ingår i materialet för Nina Pilkes avhandling om dynamiska fackbegrepp inom teknik, medicin och juridik (se Pilke 2000:29f.).

på 1990-talet. Däremot avstår jag från att använda en annan tänkbar juridisk ordbok från 1990-talet. Denna ordbok, Rembe & Eklund, *Juridiska ord och begrepp* (1998), har ett något mindre eller väsentligt mindre omfång än de fyra utvalda ordböckerna. Visserligen ges inga uppgifter om antalet uppslagsord, men om man antar att antalet ord per sida i genomsnitt är tolv innehåller Eklund & Rembe (1998) runt 1.700 uppslagsord (se avsnitt 3.4.2 nedan om ordböckernas omfång).

Det är i och för sig en intressant forskningsuppgift att studera just juridiska fackordböcker under hela perioden 1800–2000, men i det här sammanhanget gör jag inte detta, och det av två anledningar. För det första anser jag att uppgiften inte hör hemma inom ramarna för ORDAT-projektet och för det syfte som jag har formulerat för den här undersökningen. För det andra skulle en sådan studie kräva att hela det tänkbara materialet inventerades och att helst en elektroniskt sökbar korpus etablerades, något som det inte finns tid och ekonomiska resurser till här och nu.

Materialet för undersökningen skulle kunna kompletteras med primärmaterial i form av texter som representerar olika *rättskällor*, vilka bör ha betydelse för utvecklingen av det juridiska fackspråket. Sådana källor utgår från lagstiftaren, rättstillämparen eller rättsvetenskapsmannen (se Modéer 1993:11f.; Hydén 1996:101–104). Jag avstår dock från möjligheten att arbeta med primärmaterial, då det inte finns resurser att göra en inventering av tänkbart material och att skapa en elektroniskt sökbar korpus. Mitt beslut att avstå från att utnyttja texter som representerar olika rättskällor kompenseras förhoppningsvis delvis av att *Svensk författningssamling* (SFS, utgiven sedan 1826) uppges vara grundligt exciperad för SAOB och fortlöpande exciperas, medan *Svensk Juristtidning* periodvis har exciperats (se Hast 1983:181, 183; jfr dock Ruthström 1975:114 om SFS och SAOB).

Karaktären hos de två delmaterialen med allmänordböcker respektive fackordböcker är ämnet för de båda närmast följande avsnitten.

3.3.1. Studier av juridiskt fackspråk utifrån SAOB/OSA och NEO/SO

Utan att nonchalera NEO/SO lägger jag i det här avsnittet fokus på SAOB/OSA, som ”utan tvekan [är ORDAT-]projektets viktigaste sekundärkälla [...]” (Malmgren 2000:21). Trots att den elektroniska versionen av SAOB/OSA medger ett stort antal sökmöjligheter förutom den initialalfabetiska, är ordboken/databasen inte en fullkomlig källa för

undersökningar av olika ämnesområdets ordförråd (jfr Stålhammar 2001:5–13; Mankner 2002:39f.). Här skall sju viktiga omständigheter uppmärksammas (jfr Malmgren 2002b). De exempel som jag ger i sammanhanget är ofta, men inte uteslutande, sådana där första belägg registreras under perioden 1800–2000.

Den första omständigheten att beakta är givetvis att SAOB har en så lång tillkomsttid (1893–) och att ordboken inte är avslutad. Detta medför bland annat att SAOB/OSA har bäst täckning för 1800-talet, medan täckningen för 1900-talet är klart sämre (se t.ex. Malmgren 2000:21; Lange 2001:14).

När jag sammanställde materialet sommaren 2001, var uppslagsorden från **A** till **SVÄPA** tillgängliga i OSA. Sedan dess har ytterligare två häften utkommit, **SVÄR–SÄLTA** (september 2001) och **SÄLTA–TALKUMERA** (juli 2002), vilka jag alltså inte utnyttjar. Det går inte att på något enkelt sätt fastställa hur stort bortfall det är fråga om beträffande resten av alfabetet efter **SVÄPA**. Som en jämförelse ger den elektroniska versionen av NEO/SO 1.187 träffar för ämnesområdesbeteckningen *juridik* <jur.>, då utan avseende vid första belägg. Av dessa är 207 träffar från bokstaven **T** och framåt i alfabetet, dvs. 17,4 procent av träffarna (jfr Stålhammar 2002:5). Vad beträffar SO arbetar jag med den version av databasen som var tillgänglig i juli 2001.

Den andra omständigheten att ha i minnet är att SAOB/OSA inte i första hand avser att spegla juridiskt fackspråk eller några andra ämnesområdets språk, om inte de aktuella termerna, orden och fraserna har spridit sig utanför respektive område (se t.ex. Hast 1983:189; Svensson 1992:372; Hast 1993:71). Sven Lange (2000:18) talar träffande nog om en form av karantän för fackuttryck:

Eftersom nya ord ofta introduceras i fackspråk är det rimligt att anta att dessa under en tid ligger kvar i sin ”fackspråkskarantän” [innan de eventuellt kommer in i allmänspråket och i allmänordböcker].

Ett urval av fackuttryck har skett i SAOB, även om urvalet är generöst (jfr t.ex. Nilsson 1974:6; Lundbladh 1996:99f.). Denna begränsning delar ordboken självfallet med andra ordböcker över allmänspråket (se t.ex. Vatvedt-Fjeld 1992:215). Men just juridikens ämnesområde uppges ha en bra täckning i SAOB (se Svensson 1992:376; Lundbladh 1996:93). Bedömningen får stöd genom Ruthström (1975) trots att denne arbetar med ett begränsat material av s.k. lagtermer.

Främst med tanke på den första omständigheten ovan är NEO/SO en värdefull källa för min undersökning. NEO/SO är den mest omfattande

monolingvala definitionsordboken som finns på marknaden i dag, även om dess omfång självfallet inte kan jämföras med det hos SAOB/OSA. Inte heller NEO/SO är någon specifik fackordbok (jfr Oskarsson 1996; Lange 2001:1, 13).

Den tredje omständigheten som bör uppmärksammas hänger delvis samman med den andra. SAOB/OSA uppges använda sig av cirka ett hundratal olika s.k. *fackbruklighetsangivelser* (se Hast 1993:74). Gränsdragningen mellan dessa är knappast alltid gjord efter exakt samma principer, trots att redaktörerna tar hjälp av experter på olika ämnesområden (se t.ex. Lundbladh 1992:78).

En illustration till svårigheterna att dra gränsen mellan ämnesområden innebär uppslagsord med två eller flera ämnesområdesbeteckningar. Så betecknas sammansättningen *militärmål* i rapportens huvudtitel som både en administrativ och en juridisk term, <adm.> respektive <jur.> (M 961). Andra uppslagsord visar att klassificeringen med ämnesområdesbeteckningar kan diskuteras. Sammansättningarna *majestätsbrott*, *majestätsförbrytare* och *majestätsförbrytelse* är försedda med etiketten <jur.>, medan det enkla ordet (och huvudordet) **MAJESTÄT** och sammansättningen *majestätsrätt* är statsvetenskapliga termer, <statsv.> (M 68).

Också i NEO/SO förekommer två eller flera ämnesområdesbeteckningar vid ett och samma uppslagsord. Exempelvis har **HÄKTE** en förankring på juridikens och samhällslivets områden, <jur.> och <samh.> (SO). Liksom i SAOB/OSA finns det även uppslagsord där tillhörigheten till ett eller flera ämnesområde(n) kan diskuteras.

Den fjärde omständigheten som skall nämnas är att sökningar i OSA på olika ämnesområdesbeteckningar kan ge uppslagsord som eventuellt kan räknas bort. Kategoriseringen i SAOB/OSA är gjord vid en viss tidpunkt, och därefter kan förändringar ha inträffat (jfr avsnitt 3.2 ovan). Ett exempel erbjuder huvudordet **IRLÄNSK** som bland annat ingår i en fångvårdsterm, <fångv.>. Det får dock sägas vara en mindre vanlig användning av nationalitetsadjektivet *irländsk*, som förekommer

i uttr. (*det*) *irländska (straff)systemet*, benämning på ett först på Irland tillämpat straffsystem, karakteriserat av jämförelsevis kort cellinspärning, successiv övergång till större frihet för fången, eventuell avkortning av strafftider, villkorlig frigivning m.m. (I 1152; se vidare Inger 1988:242 om detta straffsystem)

Uttrycket (*det*) *irländska (straff)systemet* har sitt första belägg 1866 i Justitieombudsmannens ämbetsberättelse från 1867.

Även sökningar i NEO/SO ger uppslagsord som eventuellt kan räknas

bort. Två exempel är **KÅKFARARE**, som får sägas ha en relativt vardaglig stilnivå och som ingår i rapportens huvudtitel, medan **FUSK** såväl kan vara allmänspråkligt som fackspråkligt ("ibl. äv. om olagligheter bedrägeri") (SO).

Dessa två omständigheter är dock mindre problematiska. Det är inte lämpligt att jag, utifrån mitt perspektiv i skrivande stund, sätter mig till doms över redaktionerna bakom SAOB/OSA och NEO/SO för att komplettera mitt material med "saknade" uppslagsord respektive för att avlägsna "överflödiga" uppslagsord ur det.

Den femte omständigheten att notera är ämnesområdesbeteckningar som är alltför generella i det här sammanhanget. Förutom de mer precisa fackbruklighetsangivelserna förekommer också beteckningen <i fackspr.> i SAOB/OSA vid uppslagsord "när en passande fackbeteckning inte finns i ordbokens arsenal eller när ordet används i många fackspråk" (Lundblad 1992:18). Också i NEO/SO används beteckningen <fackspr.>, även om det i denna ordbok/databas är fråga om uppslagsordens tillhörighet till olika ämnesområden. Av praktiska skäl är det omöjligt att undersöka också dessa uppslagsord i de båda ordböckerna/databaserna, även om det förmodligen finns ord och fraser med juridisk anknytning där.

Den sjätte omständigheten som skall nämnas är att samtliga tänkbara relevanta angivelser om tillhörighet till ett visst ämnesområde inte fångas upp med sökningar på kategorin "bruklighet" i OSA. Sådana ges nämligen inte enbart med formaliserade beteckningar i ordboken/databasen utan också med hjälp av vissa ord och fraser. För att finna dessa ord och fraser krävs det sökningar i konkordansen över SAOB/OSA. Detta gäller söksträngarna "lagspr*" ([...] lagspråk [...]), "i sht jur*" (i synnerhet juridisk/t/a [...]) och "juridisk*". Exempel på ord som fångas upp den här vägen är **DRÅP** med första belägg i Gustav Vasas registratur, "(numera oftast med anstrykning af lagspr.)" (D 2235), *författningsrum*, "i sht *jur.* om paragraf 1. moment i en författning" (F 2657), och *rättsinnehavare*:

jur. innehavare l. ägare av rättighet; särsk. (o. i juridiskt fackspr. numera vanl.) om person (l. samling av personer) som i laga ordning övertagit l. (t.ex. gm köp, arv l. testamente) förvärvat annans rättighet(er), successor; stundom: dödsbodeläggare; jfr **-ägare**. (R 4033)

Den sjunde och sista omständigheten att beakta är att det i SAOB/OSA finns vissa ord och fraser, där definitionerna eller språkproven (offentligt tryck, lagkommentarer, läroböcker eller handböcker i juridik) visar att orden och fraserna kan sägas tillhöra ett juridiskt ordförråd. Detta

kan de sägas göra även om de inte fångas upp av sökningar på ämnesområdesbeteckningar i form av s.k. *etiketter* (eng. *labels*) eller genom konkordanssökningar (se Svensén 1987:174 om etiketter i ordböcker). En begränsad manuell genomgång av SAOB/OSA är därför värdefull för att komplettera materialet med sådana ord och fraser.

Också i NEO/SO kan det finnas uppslagsord som inte är utrustade med ämnesområdesbeteckningar men som ”borde” ingå i mitt material, även om dessa bör vara få (Sven-Göran Malmgren, personlig kommunikation). Men då det för närvarande inte finns någon konkordans över ordboken/databasen, kan jag inte få tillgång till dem på ett sätt som inte kräver en orimlig arbetsinsats.

Förutom de angivna omständigheterna finns det också en inverkan av den mänskliga faktorn på i första hand SAOB/OSA. Det finns självfallet fel i den tryckta ordboken och databasen. En positiv bieffekt av undersökningarna inom ORDAT-projektet är att sådana fel kan upptäckas och korrigeras, även om en fullständigt korrekt ordbok respektive databas är en omöjlighet (jfr Lange 2001:1).

Slutsatsen av resonemanget i detta avsnitt är således att jag måste komplettera mitt delmaterial utifrån SAOB/OSA med vissa uppslagsord utifrån andra sökningar än på kategorin ”bruklighet” i databasen. I NEO/SO bör däremot en sökning utifrån ämnesområdesbeteckningen <jur.> vara tillräcklig, eftersom NEO/SO i första hand används som ett komplement till SAOB/OSA vad gäller uppslagsord från **SVÄR** och framåt i alfabetet och uppslagsord med första belägg under 1900-talet. Urvalet från SAOB/OSA måste vara tillräckligt generöst för att ge en rättvisande bild av svenskt juridiskt ordförråd. Samtidigt får det inte vara ohanterligt stort, då de flesta ord och fraser i svenskan kan få status som juridiska termer genom neosemantisering (se avsnitt 3.3 ovan). Bruklighetsbeteckningen <jur.> bör kompletteras med vissa andra. Juridiska termer, ord och fraser kan också fångas upp genom sökningar i konkordansen över SAOB/OSA. För att finna åter andra lexikala enheter krävs det en riktad manuell genomgång av ordboken/databasen.

3.3.2. Studier av juridiskt fackspråk utifrån fackordböcker

En allmänt hållen beskrivning av särdrag hos fackordböcker ges i avsnitt 3.3 ovan (se vidare Bergenholtz & Tarp 1994a samt artiklarna i Schaeder & Bergenholtz 1994). Liksom beträffande allmänordböcker finns det gränsdragningsproblem mellan olika ämnesområden, t.ex. juridik i förhållande till statskunskap, och mellan olika fackspråk och all-

mänspråk. När det gäller de fyra fackordböcker som bildar det ena av mina två delmaterial, har jag valt en att inta pragmatisk inställning. Det som ämnesexperterna bakom respektive ordbok har bedömt tillhör området räknar också jag till detta. Det kan vara fråga om ettordstermer och enkla ord, flerordstermer och fraser, en eller flera satser, akronymer, citatlån samt beteckningar för personer och institutioner (jfr Dyrberg & Tournay 1995:111). För att illustrera variationen i delmaterialet väljer jag några exempel från *Juridikens termer* (Bergström et al. 1992).

I denna fackordbok ingår som uppslagsord – förutom termer, ord och fraser – satser som **GÅNGE HATT TILL OCH HUVA IFRÅN**, ursprungligen i den medeltida Östgöotalagen. Här finns akronymer, t.ex. **C & F** (*cost and freight* 'fraktfritt'), och egennamn, t.ex. på myndigheter och liknande, exempelvis **STATENS ANSVARSNÄMND**. Förutom svenskt språkmaterial ingår lexikala enheter med utländskt ursprung. I första hand är det fråga om latin, t.ex. **QUI SUO JURE UTITUR NEMINEM LAEDIT** ('den som utövar sin rätt, skadar ingen'), men också andra språk, bland annat franska: **DROIT DE POURSUITE** ('en stats rätt att å öppna havet förfölja och uppbringa ett främmande fartyg, då förföljandet begynt inom statens sjöterritorium'). Slutligen förekommer det lexikala enheter där stilnivån eller statusen i övrigt kan markeras direkt eller indirekt med språkliga medel, t.ex. **PARAGRAF 7-INTYG** och **"LITEN SINNESUNDERSÖKNING"**, där en hänvisning ges till uppslagsordet **SÄRSKILD PERSONUNDERSÖKNING** respektive **SÄRSKILD PERSONUTREDNING** (jfr Pilke 2000:285).

Följande kan sägas om omfånget hos de fyra utvalda ordböckerna och deras allmänna karaktär. Båda upplagorna av *Juridikens termer* uppges innehålla ungefär 3.300 ordförklaringar. En kontroll av de elektroniskt sökbara versionerna av ordböckerna visar att antalet uppslagsord är 2.947 (Eek et al. 1958) respektive 3.209 (Bergström et al. 1992). Beträffande antalet uppslagsord finns det således ingen större skillnad mellan de två upplagorna av *Juridikens termer*.

Skillnaden mellan de siffror som jag har fått fram och de som respektive redaktörer anger kan i alla fall delvis bero på en speciell omständighet. I ett antal fall ges nämligen förklaringar till närliggande uppslagsord under ett visst uppslagsord, dvs. ett eller flera underordnade begrepp förklaras tillsammans med ett överordnat (jfr Pilke 2000:30–36). Ett exempel erbjuder **"Lis** (gen. *litis*), *mål*". Under uppslagsordet **LIS** återfinns *Lis pendens*, *Lite pendente* (*pendente lite*), *Litis consortium*, *Litis denuntiation* (*litis denuntiatio*) och *Litis pendens* med tillhörande förklaringar. Antalet (huvud)uppslagsord och "underuppslagsord" tillsammans kan alltså vara närmare redaktörernas uppgifter än de värden

som en räkning av enbart ”huvuduppslagsorden” ger.

När jag i fortsättningen talar om antalet uppslagsord i de båda upplagorna av *Juridikens termer* och i delmaterialet med fackordböcker, är det – om ingenting annat sägs – fråga om ”huvuduppslagsord”. Dessa uppslagsord är skrivna med fet stil i ordböckerna. I ett begränsat antal fall anges flera betydelser till ett och samma uppslagsord, dvs. det är fråga om polysemi (jfr Pilke 2000:30). Exempelvis har **FÖRVERKANDE** en straffrättslig och en civilrättslig betydelse (t.ex. Martinger 1998). I dessa fall räknar jag med enbart ett uppslagsord, inte flera.

Respektive redaktörer för de två upplagorna av *Juridikens termer* har gjort urvalet av uppslagsord efter följande principer:

Vi har främst strävat efter att få med sådana termer som tillhör det nutida svenska rättsspråket, dvs. termer som man finner i domar, juridiska kommentarer, läroböcker, handböcker m.m. Utländska termer har upptagits endast i den mån de förekommer i svenskt juridiskt språk av i dag. (Eek et al. 1958, förord; Bergström et al. 1992:3, förord)

Värt att notera är således att redaktörernas ambition är att förteckna juridiska *termer*. Termerna skall vara *nutida* och i första hand uppträda i *svenska* texter. Termerna hämtas ur texter som kan betecknas som *rättskällor*.

Martinger (1998, förord) ger inga uppgifter om antalet uppslagsord utan konstaterar att runt 600 ord har tillkommit eller uteslutits sedan den föregående, tredje, upplagan av *Norstedts Juridiska Ordbok* från 1991. De tillkomna orden hör särskilt hemma inom den juridiska kontext som Europeiska unionen innebär.

Inte heller Melin ger uppgifter om antalet uppslagsord i *Juridikens begrepp* (2000) utan omfattningen antyds genom denna beskrivning:

Juridikens begrepp innehåller alltifrån ett antal fortfarande relevanta begrepp ur den klassiska romerska rätten till det senaste inom EG-rätten och IT-rätten. (Melin 2000:5)

En kontroll av de elektroniskt sökbara versionerna av de två ordböckerna visar att antalet uppslagsord är 1.786 respektive 2.869.

3.4. Material för undersökningen

I detta avsnitt presenteras de två delmaterial som jag arbetar med. Först behandlas delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO, därefter del-

materialet utifrån de fyra juridiska ordböckerna. Resultat av delundersökningar där delmaterialen kontrasteras redovisas i kapitel 6 nedan. Både vad gäller det allmänspråkliga och det fackspråkliga delmaterialet arbetar jag i första hand med de elektroniskt sökbara versionerna, medan de tryckta ordböckerna främst används för att kontrollera uppgifter i respektive databas.

3.4.1. *Delmaterial utifrån SAOB/OSA och NEO/SO*

Utgångspunkten för mitt allmänspråkliga delmaterial är självfallet de uppslagsord i SAOB/OSA som är märkta som juridiska termer, <jur.>, och som har första belägg 1800–2000. Dessa ger 677 av de totalt 1.544 lexikala enheterna i delmaterialet.

Uppslagsorden märkta med <jur.> kompletteras med dem som tillhör de mer specifika rättsområdena folkrätt, rättsfilosofi och rättshistoria, <folkrätt>, <rättsfil.> och <rättshist.> (se t.ex. Hydén 1996:26–46 om rättsområden). Till dessa kommer uppslagsord som är markerade som fångvårdstermer, <fångv.>, då dessa kan sägas tillhöra straffrättens område. Dessa sammantaget ger ett mindre antal enheter till korpusen, totalt 68, varav flertalet är fångvårdstermer (44).

I konkordansen över SAOB/OSA har jag sökt på söksträngarna ”juridisk*”, ”i sht jur” och ”lagspr*”. Särskilt strängen ”i sht jur” har gett en hel del träffar, främst genom ett antal sammansättningar till ett huvudord, bland annat **KONKURS** och **SERVITUT** (K 2128; S 2020). Jag har också gjort sökningar på några mer specifika uttryck, men antalet träffar på ”civil*”, ”offentlig*”, ”offentlig rätt*”, ”processr*” och ”straffr*” är obetydligt.

Slutligen har jag gått igenom vissa artiklar manuellt. Dessa är **BEVIS**, **BEVISNING**, **BROTT**, **CIVIL** adj, **DOM** sbst1, **FÖRFATTNING**, **JURIDIK**, **JURIDISK**, **JURIS**, **KRIMINAL**, **LAG** sbst1, **PROCESS** sbst1, **RÄTT** sbst2, **RÄTTEGÅNG**, **SAK** och **STRAFF**. Dessa huvudord innehåller ett antal centrala morfem alternativt ord inom ämnesområdet. Här har jag noterat sammansättningar, avledningar, särskilda förbindelser (dvs. partikelverb) och uttryck (t.ex. *civil fånge*) som bör kunna sägas vara juridiska termer, ord och fraser. De saknar visserligen en specifik fackbruklighetsbeteckning eller en kommentar om bruklighet som registreras vid konkordanssökningarna. Trots detta kan de sägas höra hemma på juridikens område med tanke på betydelseangivelserna eller med tanke på källornas (språkprovns) karaktär. Utbytet av genomgången varierar, men bland annat gransk-

ningen av artiklarna **BEVIS** och **RÄTT** sbst2 har gett ett antal lexikala enheter till korpusen, främst sammansättningar.

Konkordanssökningarna och den manuella genomgången har tillsammans gett 799 enheter till det allmänspråkliga delmaterialet, dvs. något mer än hälften av det totala antalet om 1.544.¹ Redan de kvantitativa uppgifterna visar att en korpus utifrån enbart de angivna ämnesområdesbeteckningarna sannolikt skulle ge mindre tillförlitliga resultat än en där dessa kompletteras med lexikala enheter framtagna på de ovan angivna vägarna.

Jag har inte tagit med formvarianter som är märkta med ämnesområdesbeteckningar eller som har fångats upp av sökningar i konkordansen. Bland ord med första belägg före 1800 finns bland annat formvarianterna *barna-* och *jorda-* (B 350; J 114). Inte heller har jag tagit med ord av mer eller mindre entydig formordskaraktär, t.ex. de äldre **DÄREST** och *meranför(d)a* (D 2529; M 818). Jag har även avstått från att ta med uppslagsord där SAOB/OSA bara anger betydelser men där språkprov eller dateringar saknas. Ett exempel är sammansättningen *ockermål* under huvudordet **OCKER**, även om man utifrån *ockerlag(en)* med sina två språkprov från 1824 och 1928 kan anta att *ockermål* har första belägg efter 1800 (O 183).

I ett mindre antal fall finns det skillnader mellan SAOB och OSA. Då har uppgifterna i den tryckta ordboken varit norm.

Det material som har hämtats ur NEO/SO till delmaterialet är de uppslagsord som är märkta med <jur.> i databasen SO. I ett mindre antal fall finns det skillnader mellan de uppgifter om första belägg och etymologier som ges i den tryckta ordboken och databasen. I dessa fall fungerar SO som norm, då uppgifterna om första belägg och etymologier är mera tillförlitliga än i NEO (Sven-Göran Malmgren, personlig kommunikation). Några få av uppslagsorden saknar datering i både ordboken och databasen, och dessa har inte tagits med. Antalet uppslagsord i databasen SO, och därmed i ordboken NEO, som är märkta med <jur.> utan hänsyn till årtal för första belägg uppgår till 1.187. Av dessa har 459 uppgifter om första belägg 1800–1996. Dessa 459 enheter tillförs därmed det allmänspråkliga delmaterialet.

En jämförelse av SAOB/OSA (1.544) och NEO/SO (459) visar att sammanlagt 82 lexikala enheter är gemensamma, varav 30 hör hemma under de två bokstäverna **R** och **S** (se bilaga 2 nedan). Det allmänspråkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO omfattar därmed

¹ En fullständig redovisning av hur de lexikala enheterna ur SAOB/OSA fördelar sig på de olika möjligheterna ges i bilaga 1 nedan.

totalt 1.921 *olika* lexikala enheter. Antalet lexikala enheter totalt är således 2.003 (samtliga lexikala enheter) respektive 1.921 (samtliga *olika* lexikala enheter). Det är därmed 4 procent av de lexikala enheterna som är gemensamma. I vissa sammanhang behandlas SAOB/OSA och NEO/SO som en helhet, medan de i andra behandlas som två storheter.

Som kommer fram i avsnitt 3.3.1 ovan förekommer det fel i databaserna OSA och SO. Av tidsskäl har jag inte gått igenom samtliga kvantitativa uppgifter som har tagits fram utifrån databaserna och kontrollerat varje belägg gentemot de tryckta ordböckerna SAOB och NEO. Detta innebär att eventuella feltagningar i databaserna – liksom förbiseenden vid sökningar i konkordansen över SAOB och vid den manuella genomgången av de angivna artiklarna i SAOB – inte alltid har blivit upptäckta och korrigerade.

3.4.2. *Delmaterial utifrån fackordböcker*

Det fackspråkliga delmaterialet utifrån de fyra ordböckerna *Juridikens begrepp* (Melin 2000), *Juridikens termer* (Eek et al. 1958), *Juridikens termer* (Bergström et al. 1992) och *Norstedts Juridiska Ordbok* (Martinger 1998) omfattar totalt 10.811 uppslagsord. Många av uppslagsorden återfinns i mer än en av ordböckerna.¹ Antalet lexikala enheter totalt utifrån fackordböckerna är därför 10.811 (samtliga lexikala enheter) respektive 5.415 (samtliga *olika* lexikala enheter). I vissa delundersökningar behandlas de fyra ordböckerna som en helhet och i andra som separata storheter.

¹ Sedan den elektroniskt sökbara korpusen med fackordböcker sattes samman har nya upplagor av *Juridikens begrepp* (Melin 2002), *Juridikens termer* (Andersson et al. 2002) och *Norstedts Juridiska Ordbok* (Martinger 2003) utkommit. Dessa beaktas inte i undersökningen.

Som *samma uppslagsord* räknas även uppslagsord där mindre skillnader, som inte påverkar betydelsen, föreligger mellan en eller flera av ordböckerna. Med exempel från A–G är det fråga om skillnader beträffande numerus och species (**IMMISSION – IMMISSIONER** resp. **ARBETSLÖSHETSFÖRSÄKRING – ARBETSLÖSHETSFÖRSÄKRINGEN**), ordformer (**GENOCID – GENOCIDIUM**), bruket av citationstecken (**”EX WORKS” – EX WORKS**) samt variation i fråga om stavning, skrivsätt och formuleringar (**EXSTINKTIVA FÅNG – EXTINKTIVA FÅNG, DE FACTO STATSLÖSA – DE FACTO-STATSLÖSA** resp. **EN FÖR ALLA OCH ALLA FÖR EN – EN FÖR ALLA, ALLA FÖR EN**).

3.5. Sammanfattning

I det här kapitlet behandlar jag först några problem med att undersöka ordförråd utifrån ordböcker, och detta oavsett om de ägnas allmänspråket eller olika fackspråk. Därefter ger jag en redogörelse för hur jag har satt samman materialet för min undersökning. Jag arbetar alltså med ett allmänspråkligt delmaterial utifrån SAOB/OSA och NEO/SO. Ett urval av lexikala enheter med hemorts rätt på juridikens område har gjorts enligt de riktlinjer som har diskuterats och motiverats. Vidare arbetar jag med ett fackspråkligt delmaterial, som utgörs av uppslagsorden i de fyra monolingvala fackordböckerna *Juridikens begrepp* (Melin 2000), *Juridikens termer* (Eek et al. 1958), *Juridikens termer* (Bergström et al. 1992) och *Norstedts Juridiska Ordbok* (Martinger 1998).